

O Gottfried Gruben στο πάνθεν των αρχαιολόγων

Dr Wolfram Hoepfer

Ινστιτούτο Κλασικής Αρχαιολογίας, Freie Universität Berlin

Το καλοκαίρι του 1957 ήρθα νεαρός φοιτητής στη Αθήνα, για να δουλέψω στην ανασκαφή του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου στον Κεραμεικό. Ο Gottfried Gruben, που τότε δεν ήταν ούτε 30 χρονών και ελάχιστα γνωστός, καθόταν στη θέση του τείχους της πόλης των κλασικών χρόνων, με ένα σχεδιαστικό ακουμπιστό στο γόνατό του, όταν ακούστηκε ένα σιγανό θόρυβος, το οποίο ελιγώς ο ερευνητής ερμήνευσε σωστά: «κάνανε ένα μεγάλο λάμα καλύτερα να βρεθεί σε ασφαλή μέρος όταν το επτά μέτρα ψηλό τείχος κάρπυρε με φοβερό θόρυβο. Χάση στην τεκμηρίωση που ήδη είχε γίνει, το ωραιότερο σημείο των αθηναϊκών τειχών μπορεί να χτιστεί ξανά πέτρα πέτρα. Σε ένδειξη ευγνωμοσύνης για τη σωτηρία του, ο Gruben διοργάνωσε την ίδια κλίμακα μέρα της καταρρύθμισης του τείχους μία γιορτή, δύο άρια ψήφισμα στη σούβλα και η ρετιόνα έρεε άφθονη. Αυτή την πρώτη μέρα της εργασίας μου σε ανασκαφή τη θυμάμαι ακόμη καθαρά, ιδιαίτερα δε επειδή είχα υποτιμήσει την επίδραση του κρασιού.

Τις εβδομάδες που ακολούθησαν θαύμαζα τον Gruben, ο οποίος φαινόταν να ξέρει τα πάντα και να κατέχει κάθε κλίση και κάθε τεχνική της ανασκαφής. Κατά τη διάρκεια της ημέρας εργαζόταν στην έρευνα του δαύλου, αυτής της καλά διατηρημένης, μεγαλύτερης Πύλης της αρχαίας Αθήνας, και τη νύχτα έγραφε ένα βιβλίο για τους ελληνικούς ναούς και τα ιερά. Ο εκδόχης του, Himmer, τον είχε παρακαλέσει επενδύσει να παραδείσει μέσα σε έξι μήνες ένα χειρόγραφο, το οποίο έπρεπε στην πραγματικότητα να είχε γράψει ο Friedrich Kraus. Ο Gruben κομάντα ελάχιστος ώρες σε ένα ραντίο που είχε σπείσει στη βιβλιοθήκη και ερχόταν έπειτα κατευθείαν στην ανασκαφή. Κανένα δεν φανταζόταν τόσο ότι το βιβλίο αυτό θα γνώριζε κάποτε τόσο μεγάλη επιτυχία. Σήμερα, ταξιδεύω που αναζητώ να ίχνη των αρχαίων Ελλήνων χρησιμοποιούν τη βή ήδη έκδοση αυτού του εξαιρετικά γραμμένου, εμπλουτισμένου με πολλά σχέδια και νέα στοιχεία οδηγού για τα αρχαία κτίσματα στην Ελλάδα και στη δυτική Μικρά Ασία. Η νέα έκδοση κυκλοφόρησε πριν από λίγο καιρό σε ελληνική μετάφραση.

Από τον Friedrich Kraus, τον καθηγητή του Gruben στο Πολυτεχνείο του Μονάχου, τον οποίο οι φοιτητές αποκαλούσαν «Kraus του χλωστόμετρου», εξείσται της υπερβολικής σχολαστικότητας που τον διακρίνει, ο Gruben είχε μάθει τη μέθοδο της πιστής αποτύπωσης κτιρίων, σύμφωνα με την οποία κύριο μνημείο του ερευνητή είναι, μέσω ακριβούς παρατήρησης και σχεδιασμού υπό κλίμακα, να αποσπάσει από το αντικείμενο όσες περισσότερες πληροφορίες γίνεται. Μοιάζει αντιφατικό το γεγονός ότι ο Gruben χαρακτηρίζει τον εαυτό του και μαθητή του Ernst Buschor. Ωστόσο, αυτός ο σημαντικός αρχαιολόγος μετέδωσε στον νεαρό ερευνητή, κατά τη διάρκεια της κοινής εργασίας τους στη Σάμο, σφενόχους την κακότητα να διακρίνει την καλύτερη επιλογή φόρμας και σφραγίδων, κατά τη διάρκεια της κοινής εργασίας και ανάλυσης των αντικειμένων, την οποία είχε διδαχθεί από τον Kraus, ήταν ένα βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα του επισημοτικού έργου του Gruben, αλλά στην ουσία τον ενδιέφεραν πάντοτε γενικότερα ερωτήματα και ζητήματα, κατά κύριο λόγο της ιστορίας της τέχνης. Εδώ η αντικειμενική σκέψη συνδυάζονται ιδανικά με μία εκτενή γνώση των μνημείων και ένα υψηλό θεωρητικό υπόβαθρο. Οι πολυάριθμες εργασίες του Gruben είναι υποστηρικτικές όχι μόνο από την άποψη της μεθόδου. Η δημιουργική φαντασία του είναι πρώτα απ' όλα το στοιχείο που τον έκανε πραγματικό μέντορα και ρυθμιστή της ελληνικής αρχαιολογικής.

Το έργο «Ελληνικοί ναοί και ιερά» εκδόθηκε τον νεαρό Gruben διάσημο ένα βιβλίο. Το 1967 έμειλε να διαδεχτεί τον καθηγητή του Ernst Heinrich στην έδρα Ιστορίας της Αρχαιολογικής στο Πολυτεχνείο του Βερολίνου. Λίγο ανόρθον τον κλάσαν να πάρει τη θέση του Friedrich Kraus στο Πολυτεχνείο του Μονάχου. Επέλεξε να πάει στη νότια Γερμανία, μεταξύ άλλων και για να βρίσκεται πιο κοντά στη δεύτερη πατρίδα του, την Ελλάδα.

Τα επόμενα χρόνια κύριο μνημείο του ήταν η διδασκαλία. Σε ένα σεμινάριο που διηκρούσε πολλά εξήματα, επίσης όχι μόνο στην αρχαία αρχαιολογική, την οποία γνώριζε όσο κανείς άλλος, αλλά και σε όλες τις περιόδους της ευρωπαϊκής ιστορίας της αρχαιολογικής. Έπαυσε τις παραδόσεις του τόσο σοβαρά όσο σχεδόν κανένας άλλος καθηγητής. Στον ελεύθερο από τα μαθήματα χρόνο του, όπως μπορούσε ταξιδεύει στις διάφορες θέσεις, για να μελετήσει τα αντικείμενα των παραδόσεων του επίσημο. Και δεν ήταν λίγες οι φορές που έκανε σημαντικές ανακαλύψεις. Σε παραδείγματα ανφέρουμε εδώ το Πάνθεν στη Ρωμική. Εκταμορία επισκέπτες πέρασαν από τον προ-

θάλαμο στο εσωτερικό του μεγαλύτερου και ωραιότερου αυτού αρχαιολογικού οικοδομήματος, ακόμα επί αιώνες, ήταν μάλλον ιστορικοί τέτοιοι ή αρχαιολόγοι και πολλοί χρησιμοποιούσαν το μολύβι τους για να αποτυπώσουν στο χαρτί λεπτομέρειες της πολυτελούς μπρούτζινης θύρας. Πρώτος όμως ο Gottfried Gruben διακρίνει με την οξύνοια του ότι η δεύτερη πόρτα είχε κατασκευαστεί στο σημείο αυτό από υλικό σε τερματή χρήση. Προέρχεται από τον «Ναό όλων των θεών», τον οποίο εκεί και περισσότερο χρόνια νωρίτερα είχε χτίσει ο αυτοκράτορας Αιγύουτος στην ίδια θέση. Υστερα από μία πυρκαγιά, ο ναός κτίστηκε εκ νέου από τον αρχιτέκτονα Απολλοδώρο, επί των αυτοκρατορικών Τραϊανού και Αδριανού. Το φθινόπωρο του περασμένου χρόνου κι ενώ η ευημία του βρισκόταν σε αρκετά καλή κατάσταση ο Gruben μου είπε ότι ήθελε να επανέλθει για άλλη μια φορά στο θέμα του παλαιότερου Πανθέου.

Ο Gruben συγκέντρωσε πλήθος μαθητών και μαθητριών γύρω του, μεταξύ των οποίων και ο Μανώλης Κορσής, τον οποίο εμπιστευτικά χαρακτήρισε τον καλύτερο από τους μαθητές του. Μαζί με τον φίλο και συναδέλφο του Βασίλειο Λαμπρινουδάκη, καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών, ξεκίνησαν ένα νέο ερευνητικό πρόγραμμα: Αρχιτεκτονική των Κυκλάδων. Βεβαιώσαν και οι δύο αυτόνοτο ότι σε αυτές τις νέες ανασκαφές στη Νόσο και την Πάρο, καθώς και στις σχετικές δημοσιεύσεις των συνυψηφιστών πλοίων και εντυπωσιακών, θα λέγαμε, αποτελεσμάτων, θα έπαιρναν μέρος και οι μαθητές τους. Αρκετές διατριβές και υφηγίες μαρτυρούν αυτήν την εξαιρετική συνεργασία. Ο Gruben διακρίνει την ιδιαίτερη τύχη του μαρμάρου ως οικοδομικού υλικού, το οποίο στην πιο καθαρή και διαφανή μορφή του το συναντά κανείς μόνο στην Πάρο, όπου κατά την αρχαϊκή εποχή οδήγησε στην εξέλιξη αρχιτεκτονικών ιδεών που προπορεύονταν των σχεδίων και κτισμάτων της ηπειρωτικής γούρας. Ο Gruben και οι συναδέλφοι, οι οποίοι συνέχισαν, του αποκάλυψαν στα τριάντα χρόνια έρευνας στο νησί ένα ως τότε ελάχιστα γνωστό πολιτισμικό τοπίο. Ο Gruben δεν ήταν μόνο ένας ερευνητής που διακρίνονταν για τον ενθουσιασμό που είχε και μετέδιδε για το αντικείμενό του, αλλά, όπως άλλωστε οι δημιουργικοί άνθρωποι, ήταν παθιασμένος με αυτό.

Ιδιαίτερα αξιόπιστο είναι το γεγονός ότι ο Λαμπρινουδάκης, η Μπουριδά και ο Gruben συνθέσανε τακτικά πολύ λεπτομερείς προδημοσιεύσεις. Αυτό αφορά τον ημιτελή μαρμάρωνο στη Νόσο, τους ναούς της Πάρου, τον πολυ ιδιαιτέρως από το Σαγκρι της Νόσου και, στο ίδιο νησί, το ναό των Ύαιων, στον οποίο διακρίνονται όλα τα σημαντικά στάδια της εξέλιξης του ιωνικού ρυθμού. Ας σημειωθεί ότι στο αρχείο του Μονάχου υπάρχουν χιλιάδες ακόμη αδημοσίευτα σχέδια και φωτογραφίες. Οι μεγάλες, τελικές φωτογραφίες δεν έχουν συνηθεί ακόμα, και δεν μπορούμε παρά να ελπίζουμε ότι οι διαδοχικοί και συναδέλφοι του Gruben θα βεβαιώσουν τη δημοσίευσή αυτού του εξαιρετικά πολύτιμου υλικού καθόντων πρωταρχικής σημασίας.

Ο Gottfried Gruben επηρέασε τη σύγχρονη γενιά των ιστορικών της αρχιτεκτονικής όσο κανένας άλλος. Υπήρξε αναμφισβήτητο ο σημαντικότερος γεωμετροφώνος μελετητής της αρχαίας αρχιτεκτονικής από την εποχή του Wilhelm Dörpfeld. Και αυτό γιατί, μεταξύ άλλων, η μέθοδος του της ακριβούς τεκμηρίωσης και ανάλυσης ιστορικών κτιρίων βρήκε εφαρμογή στην ανάδειξη και προστασία μνημείων. Εφαρμοζόμενη με μεγάλη επιτυχία από τους μαθητές του στη Βαυαρία, η μέθοδος αυτή έχει επικρατήσει εδώ και καιρό και στα υπόλοιπα κρατίδια της ομοσπονδιακής Γερμανίας. Σήμερα δεν λαμβάνεται καμία απόφαση σε σχέση με κάποιο ιστορικό κτίριο, αν δεν έχει προηγηθεί ανάλογη σκέψη και δεν μπορούμε πλέον να ελπίζουμε ότι δεν έχει γίνει τεκμηρίωση του κτιρίου. Αλλά και η αρχαιολογική ανάδειξη και προστασία μνημείων έχει επηρεαστεί από τις απόψεις του Gruben. Ήταν μέλος της Επιτροπής Αποκατάστασης Μνημείων της Ακρόπολης και τάχιστα, τόσο σε αυτόν όσο και σε άλλες περιπτώσεις, υπέρ μιας ήπιος ανακατασκευής, κατά την οποία δεν θα γινόταν ο αποσπασματικός χαρακτήρας των μνημείων. Απαιτούμενος ονόμαζε τους αρχαιολογικούς-μελετητές της αρχαίας αρχιτεκτονικής «αρχιτέκτονες των ερειπίων».

Κατά τη διάρκεια ενδεχόμενων ερευνών πάνω σε ένα παλαιό ζήτημα στο ιερό της Ηρας στη Σάμο, ο Gottfried Gruben κάρπυρε τον Νοέμβριο του 2003. Στην αρχή εκεί, ύστερα σε ένα μεγαλύτερο νοσοκομείο στην Κρήτη και, τέλος, σε μία ειδική κλινική στο Μόναχο, δέχτηκε τη φροντίδα της σύζυγού του Ντόρας, της οικογένειάς του, οι οποίοι παρ' όλα αυτά δεν κατάφεραν να σώσουν τη ζωή του. Πέθανε σε ηλικία 74 ετών.

Μετάφραση: Πελαγία Τονάρη